

FILOLOOG OLLA POLE IGAMEHE ASI

Ilma selle kontroll-lauset, mida rohkem kui nelikümmend aastat tagasi Tartus Tiigi intri köögis lasi ühel tudengihakatisel analüüsida viienda kursuse tubli eesti filoloog Reet Kasik, poleks meil võib-olla keeleteadlast professor Helle Metslangi, vaid oleks näiteks uuriv ajakirjanik või peatoimetaja Helle Metslang. Ajakirjandus oli tol ajal üks viiest eriharust, kus Tartu eesti filoloogia üliõpilastel oli pärast kaht esimest ülikooliaastat võimalik stuudiumi jätkata, ja ainus, kus ei antud õpetajakutset. Ülejäänud neli haru olid eesti keel, eesti kirjandus, rahvaluule ja soome-ugri keeled, kõik koos kohustusliku õpetajaks koolitamisega. Ja tudengihakatis Järvamaa tüdruk Helle Niinemägi (sündinud 29. juulil 1950) oligi 1968. aastal astunud Tartu Riiklikku Ülikooli eesti keelt ja kirjandust õppima mõttega saada ajakirjanikuks: pedagogiametist õpetaja laps ei unistanud ega kooliaegset lemmikainet matemaatikat studeerima hakata ei sõandanud. GGG ehk Huno Rätsepa ümber koonduv generatiivse grammatika grupp juba tegutses ja ülikooli peal hõljuv sõnapaar *strukturealne lingvistika* tundus olevat nii põnev, et seda kõlbas uudishimulikule Kasikule huviobjektina mainida. (Kuuekümnendate kosmose-romantikat iseloomustab seik, et esimest korda oli ajakirjanikuks pürgija seda sõnaühendit kohanud hoopis mingis ulmeraamatus, kus strukturealse lingvistika abil otsiti kontakti kaugete tsivilisatsioonidega.) Kui tüdruk nüüd ka lauseanalüüsiga hakkama sai, suunas vanem kolleeg ta ilma pikemata Rätsepa jutule. Terane neiu tunnistati GGG-kõlblikuks, sattus nii otse keset moodsa keeleteaduse ärksat seltskonda – ega ole

seda jätnud siiani. Eriharuks sai niisiis loomulikult eesti keel, sellega kaasas käiv õpetajaks õppimine aga osutus pärastises õppejõuelus ikkagi vajalikuks.

Helle Niinemäe, hilisema Metslangi esimene teadusartikkel ilmus kogumiku „Keel ja struktuur” neljandas numbris juba 1970. a. s.o ajal, mil kursusekaaslastest lihtsurelikud veel eesti ortograafiapeensuste äraõppimise kallal vaeva nägid, ja kandis (Juhan Tuldavast innustatuna) sõnaseadmis- ning matemaatikahuvist kõnelevat pealkirja „Statistilise stiilianalüüsi probleeme”. Hea juhendaja Huno Rätsepa ja rahvalaulu keelega tegeleva Juhan Peegli ärgitusel hakkas noor lingvist uurima regivärsilise rahvalaulu süntaksit: ta pidas sellest mitu ettekannet, mh GGG aastakoosolekutel (1970, 1971, 1972), kirjutas kursuse- ja diplomitöö ning avaldas artikleid kogumikus „Keel ja struktuur” (1972, 1976). Ülikooli lõpu-diplom anti kätte kevadel 1974, aasta hiljem kui kursusekaaslastele: andekale üliõpilasele oli osaks saanud haruharv võimalus õppida süvenemist võimaldava eriprogrammi järgi.

Lõpetamisjärgse tööelu algus polnud väliselt just paljutootav: vanemlaborandi amet Keele ja Kirjanduse Instituudi õigekeelsussektoris Tallinnas. Ent võrreldes kooli suunamisega tundus KKI ometi privileegina ja sektori seltskond oli tõesti väga hea: Henno Rajandi, Mati ja Tiiu Erelt, Mati Hint, Henn Saari, Silvi Vare, Ülle Viks jt – oli, kellelt õppida ja kellega koos teadlasteed jätkata. Süntaksirühmal oli hiljuti valminud teos „Eesti keele lauseõpetuse põhijooned I. Lihtlause”, mis avaldati 1974. a. Edasi tulnuks koostada liitlause osa, mis aga sellisena ei ilmunudki.

Nimelt oli otsustatud hakata koostama ajakohasemat grammatikat ja moodustatud selleks grammatikarühm, kuhu hakkas kuuluma ka värske vanemlaborant, sattudes nii otse uue alguse sisse. Kaua tehtud ja kaunikesena ilmus kaheköiteline „Eesti keele grammatika” (1993–1995), mille süntaksiosa on ajaproovile hästi vastu pidanud. Helle Metslang on selles kapitaalses teoses kirjutanud lause pragmaatilistest tähendustest, süntaktilistest protsessidest ja kvantorifraasist ning koos peatoimetaja Mati Ereltiga lauseliikmetest. Üksikteadlasena tegeles Metslang stiili, keeleüksuste infostruktuuri ja regivärsi süntaksiga, kusjuures eriti viljakas oli 1978. aasta: ilmus kaks korralikku artiklit, üks neist autoriteetses Keeles ja Kirjanduses, ning kaante vahele ja kaitstud sai kandidaativäitekiri, aja sunnisärgiliselt venekeelne käsikiri „Некоторые синтаксические аспекты стихового параллелизма в эстонской рунической песне”. Väitekirja seisukohti on autor hiljem tutvustanud ja edasi arendanud mõneski saksa- ja eestikeelses kirjutises, kuid see kaalukas interdistsiplinaarne uurimus väärilis kindlasti eestikeelset tervikpublikatsiooni.

Silmapaistvalt võimeka ja tööka noore naise ametialane edenemine polnud esiotsa kuigi kiire, kuid siiski märgatav: 1977. aastal sai ta KKI nooremteaduri, 1984. aastal samas vanemteaduri koha. Oluline on laste sünd: Helena (1981) ja Joosep (1983). Sellesse perioodi jäävad ka lühiajalised „Määramata ja määratud objekt” (1979, koos Henno Rajandiga) ja „Küsilause eesti keeles” (1982) ning Sõktõvkaris peetavat fennougristide kongressi silmas pidav venekeelne „Система коммуникативных типов предложений в эстонском языке” (1985), kõik ilmunud KKI väljaandel. Omas ajas meeldejäädv oli artikkel „Sisukas ja sisutu *nagu*” KKI kogumikus „Ars grammatica” (1985): selle asemel et nagutamist keelekorraldusliku nõrdimusega hurjutada, oli Metslang sõna süntaktilised ja pragmaatilised funktsioonid üksipulgi lahti võtnud ja ära seletanud. Selline rahumeelne analüütilisus areneva eesti keele uute nähtuste uurimisel ja keeleüldsusele selgitamisel on autorile edaspidigi iseloomulik.

Tagantjäreletargana vaadeldes tundub ikkagi, nagu oleksid 1970-ndad ja 1980-ndad olnud Metslangi õpipõisi- ja selliaastad, meistriküpsus lingvistina, õppejõuna ja teadusorganisaatorina saabub 1990-ndatest peale koos avardate võimalustega taasiseseisvunud Eestis. Grammatikakirjelduse loomise eesti keeleteadlaste tippseltskonnas oli juba juttu. 1990-ndate algul süveneb Metslang eesti verbitarindite ajatähenduse probleemistikku, pidades ettekandeid (mh Debrecenis VII fennougristide kongressil ja Tamperees keeleteaduse päevadel) ja avaldades artikleid Keeles ja Kirjanduses, KKI preprintina (1991) ning Virittäjas (1993). Aastail 1992–1994 on intensiivne doktoriväitekirja kallal töötamise periood Oulu Ülikooli juures, mil eesti süntaksi aja ja aspekti uurimine laieneb eesti ja soome grammatikasüsteemi võrdluseks. Majanduslikult võimaldasid tööd Soome kaudu hangitud toetusstipendiumid Põhjamaade Ministrite Nõukogult, Soome Rahvusvahelise Mobiilsuse Keskuselt CIMO ja Oulu Ülikoolilt. Artikkelhaaval ilmunud uurimustulemused koondas ta Oulus 1994. aastal ilmunud ja edukalt kaitstud väitekirjaks „Temporal Relations in the Predicate and the Grammatical System of Estonian and Finnish” (juhendaja professor Pauli Saukkonen). See kuni praeguseni palju tsiteeritav teos pälvis 1995. aastal Eestis riigi teaduspreemia ja Soomes teadusseltside Suomalais-Ugrilainen Seura ja Kotikielen Seura väitekirjapreemia. Hoo saab sisse akadeemiline karjäär: seni Tallinna kõrgkoolides üksikuid kursusi lugenud Metslang valitakse 1995. aastal Helsingi Ülikooli eesti keele lektori tähtajalisele kohale, aastal 2000 saab temast Tallinna Pedagoogikaülikooli eesti keele professor ja õppetooli juhataja (2001–2004 ka filoloogiateaduskonna dekaan), 2004. aastal

kutsutakse ta Helsingi Ülikooli eesti keele ja kultuuri külalisprofessoriks. Aastal 2007 valitakse Metslang Tartu Ülikooli eesti keele professoriks ja aastal 2008 hakkab ta samas üksiti juhtima eesti ja üldkeeleteaduse instituuti. Mainigem veel, et Eesti akadeemiline humanitaarharidus võiks olla tänulik Saksamaa Rheinland-Pfalzi liidumaa teaduse, kõrghariduse ja kultuuri ministrile, kes konkursitulemustest hoolimata (Metslang sai 1. koha 19 taotleja hulgast) eelistas kinnitada Mainzi Ülikooli Põhja-Euroopa ja Baltikumi keelte professori kohale kellegi teise kandideerinutest.

Meie lugupeetud professor Huno Rätsep on öelnud, et filoloogi jaoks on tipp kuuekümnnes eluaasta. Tippe on järsu tõusu ja veel järsema langusega, on aga ka laugjate nõlvadega platoosid. Just selline tundub praegu olevat Helle Metslangi kõrgaeg: muutlike tingimustega viljakas platoo, kus on raadatud juba mitmesuguseid alasid ja sisse talutatud mitu rada, kuid kus loodusstihiia ikka veel ei luba mõnusat äraolemist ega magusat mittemidagitegemist. Metslangi peamised uurimisvaldkonnad on siin olnud kõigepealt eesti keele süntaks ja morfosüntaks üldisemalt: ta on selgitanud eesti lause ja verbivormistiku eripäraseid jooni, eesti morfoloogia kompleksust, imperatiivi ja lausemodaalsuse suhteid, grammatikavahendite kasutamise mõjureid ja suundumusi. Mitu rahvusvahelistes teadusväljaannetes ilmunud tööd on ta kirjutanud koos hea kolleegi Mati Ereltiga. Teiseks on Metslang (osalt koostöös Mati Ereli ja Karl Pajusaluga) uurinud eesti keele funktsionaalgrammatilisi kategooriaid, eriti selliseid lõplikult grammatiseerumata vormivahendeid nagu progressiiv, futuurum, partitsiip-predikaat, samuti eri keelevahendite koosmõjus väljenduvaid kategooriaid, nagu aspekt, modaalsus, evidentsiaalsus, direktiivsus, proksimatiivsus ja avertiivsus. Keele dünaamika ja grammatikauuenduste juurdumise kirjeldamist diakrooniliselt, grammatisatsiooniteooriast lähtuvalt võib pidada Mets-

langi kolmandaks uurimispõlluks. Jälgides põhiliselt XX–XXI sajandi keelesiseid ja -väliseid olusid, on ta fikseerinud näiteks grammatiliste partiklite ning verbikonstruktsioonide kujunemist, aja ja aspekti vormistuse ulatuse ja viiside varieerumist, eesti keele Euroopa keskmise standardile lähene-mist predikaadikonstruktsioonide ja lausestruktuuride osas. Kontrastiivsed ja tüpoloogilised uurimused, mis said alguse doktoriväitekirjaga, moodustavad õigupoolest Metslangi neljanda põhivaldkonna: ta on võrrelnud eesti keelt soome keelega nii üksiknähtuste kui ka keelesüsteemi tasandil, leides seejuures kahe lähisugukeele vahel mitmesuguseid erinevusi (ka nende tüpoloogilises loomuses), vastukaaluks aga ka eesti grammatika ühisjooni muude kontaktkeeltega, viimasel puhul on tal paar publikatsiooni koos Karl Pajusaluga ja läti lingvisti Liena Muižniecega. Kokku on ta praeguseks avaldanud üle saja neljakümne teaduskirjutise.

Õppejõutöö oluline osa on õpetamine ja juhendamine. Õpetada tuleb teatavasti kõike, mida parajasti tarvis. Nii ei ole ka Metslang võinud piirduda vaid süntaksiküsimustega, vaid on pidanud lisaks kümneid eri sisuga kursusi: sisesejuhatust eesti keele uurimisse, eesti keele morfoloogia, fraseoloogia, oskuskeel, grammatilised kategooriad, keelekorraldus, keeleuuendus, vana kirja-keel, keeletüpoloogia, eesti-soome ja eesti-vene kontrastiivgrammatika, soome-eesti ja eesti-soome kirjalik ja suuline tõlge jne. Peale Tallinna, Tartu, Oulu ja Helsingi on ta tudengeid õpetanud ka Joensuu, Uppsalas, Kölnis, Greifswaldis ja Göttingenis. Juhendajana on Metslang populaarne. Teda iseloomustavat leebet põhjalikkust on saanud nautida mh mitu teadusmagistrit, samuti doktorikraadini jõudnud Margit Langemets ja Reili Argus. Ka kraadi-taotlejate tööde eelretsenseerijana ja oponendina on Metslang väga hinnatud, sest tema kriitika on sõbralik ning suunav, mitte mahakiskuv ja põrmustav. Õppevahendite publitseerimist tänapäe-

va teadusbürokraatia kuigi kõrgelt ei hinda, kuid siingi on Metslang koos kaasautoritega avaldanud näiteks hea õpiku „Keelehärm. Eesti keele probleemseid piirkondi” (2003). Ka keeleteaduse populariseerimine ja keelekorralduslik ning -poliitiline tegevus pole unarusse jäänud: aastast 2000 on ta Eesti Keelenõukogu liige, aastast 2006 Emakeele Seltsi esimees ja ajakirja Oma Keel kolleegiumi esimees, ta on tõhusalt osalenud eesti keelestrateegia väljatöötamisel ning avaldanud artikleid Oma Keeles ja Õiguskeeles. Keelehooldajate ja -kasutajate päevakajalised väited, nagu oleks eesti keel allakäiguteel, on Metslang heatahtlikult kummutanud, mööndes naerusui siiski, et näiteks kirjakuju *pensjonär* oleks tallegi vastukarva.

Professori oskus oma uurimisvaldkondade ja -rühmade jaoks raha hankida on alluvate meelest Metslangi eriti tähtis omadus, nagu ka oskus sõlmida rahvusvahelisi sidemeid, luua esinemis- ja avaldamisvõimalusi rahvusvahelistel foorumitel Eestis ja mujal. Kindlasti on osalt Metslangi teene see keelepoliitiliselt ja rahvusteaduste seisukohalt väga oluline fakt, et eesti keeleteadlastel on võimalik avaldada oma uurimusi ka eestikeelsetes eelretsenseeritavates, rahvusvahelistes teadusinfosüsteemides refereeritavates välja-

annetes (nt Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat, Emakeele Seltsi aastaraamat, Keel ja Kirjandus jt). Veelgi laiemale foorumile on suunatud Eestis toimetatavas Linguistica Uralicas ilmuv võõrkeelne teaduslooming, mida Metslang on harrastanud ise ja õhutanud selleks oma kolleege, või siis mujal ilmuvate teadusajakirjade erinumbrid, näiteks ajakirja Language Typology and Universals eesti keelele pühendatud ja Metslangi toimetatud eriväljaanne (2009). Seltside, nõukogude, kolleegiumide ja korralduskomisjonide üleslugemisele ja juubilari kaasalõõmisele neis võiks pühendada veel mitu lõiku: huviline vaadaku ETIS-est järele.

Kõrge akadeemilise positsiooniga kaasaskäiv võim on vaimu jaoks ränk proovikivi. Helle Metslangi pole võim rikkunud: ta ei intrigeeri ega administreeri, ei kurda töörohkuse, vastutuskooma, suutmatute kolleegide, võimetute üliõpilaste ega saamatute ametnike üle, otsekui poleks ülikoolielu nuri-poolt olemaski. Ta ei rõhuta oma teeneid, on hooliv, sõbralik ja huumorimeelne. Meil on õnn ja rõõm töötada koos Sinuga, Helle! Jõudu Sulle ja ilusat sünnipäeva!

HELI LAANEKASK